

Rapport 2008:112

Arkeologisk förundersökning

Grävning för nytt dräneringsystem vid Skeppsås kyrka

Skeppsås socken
Mjölby kommun
Östergötlands län

Christer Carlsson

Grävning för nytt dräneringssystem vid Skeppsås kyrka

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte och metod	5
Resultat och tolkning	6
Referenser	7
Tekniska uppgifter	8
Bilaga 1. Planritning	9
Bilaga 2. Murbruksanalys	10

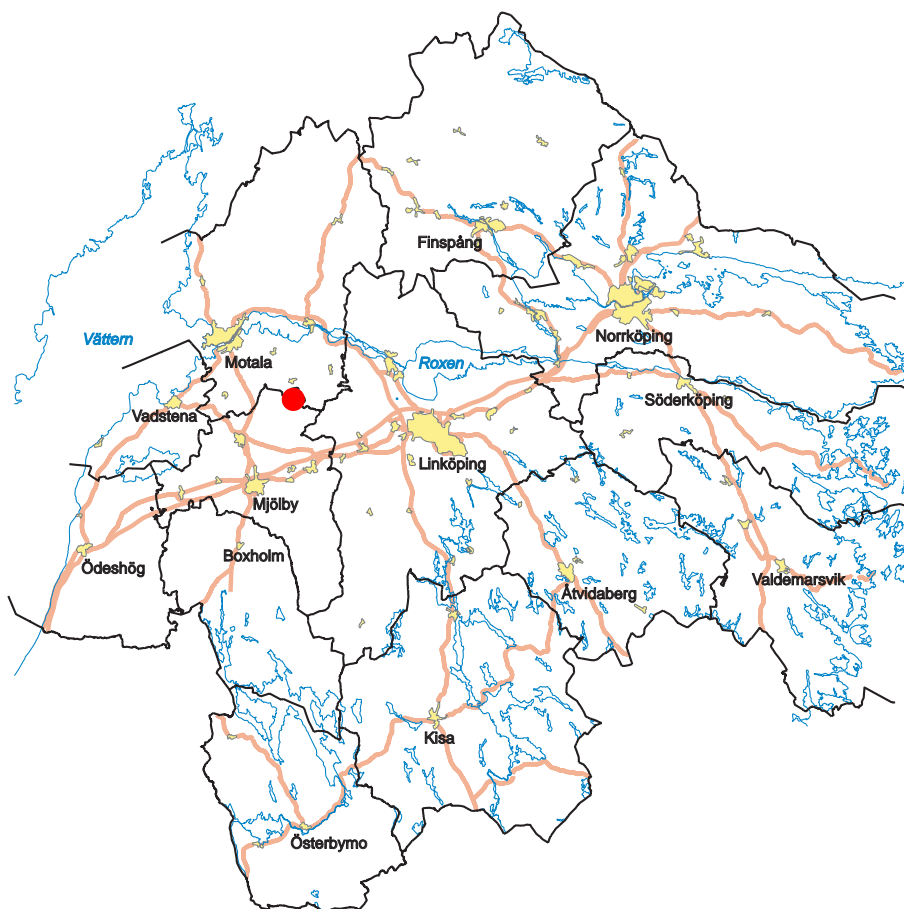
Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

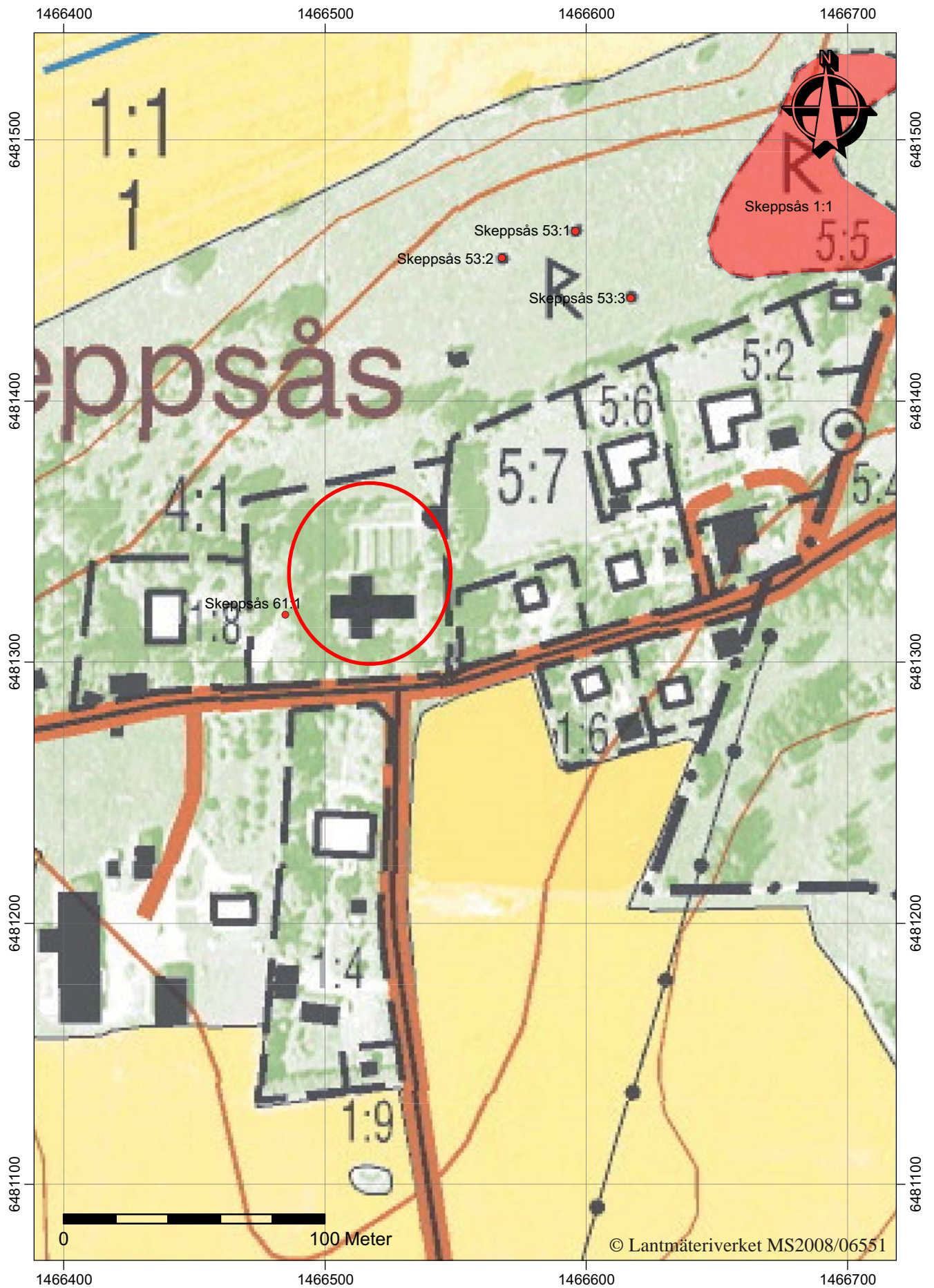
Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

Sammanfattning

Östergötlands länsmuseum utförde under perioden 15-18 september 2008 en arkeologisk förundersökning i form av en antikvarisk kontroll vid Skeppsås kyrka, Skeppsås socken i Mjölby kommun i Östergötland. Förundersökningen utfördes med anledning av byggandet av ett nytt dräneringssystem vid Skeppsås kyrka. Vid ingreppet grävdes schakt för dräneringsrör längs en total sträcka av ca 200 löpmeter på kyrkans södra, norra och östra sida. Vid undersökningen påträffades rester av fundamentet till den medeltida sakristian norr om kyrkan samt lämningar efter den äldre klockstapelns fundament ute på kyrkogården. Dessutom genombröts kyrkogårdsmuren i nordöst, varpå dennas uppbyggnad kunde studeras. Uppdragsgivare var Skänninge kyrkliga samfällighet.

Christer Carlsson
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:2 000.

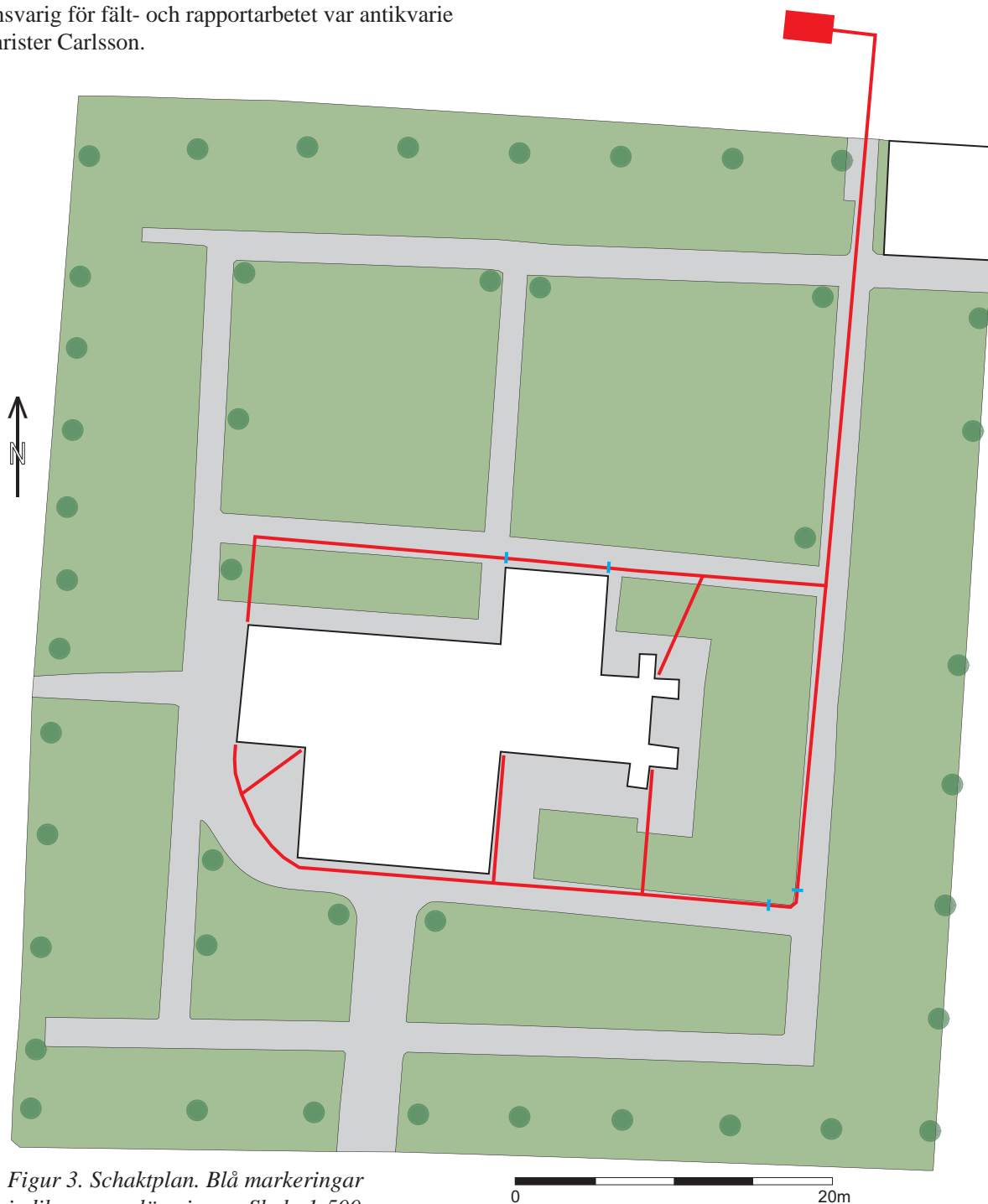
Inledning

Under perioden 15-18 september 2008 utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning i form av en antikvarisk kontroll i samband med grävningar för dräneringsledningar vid Skeppsås kyrka. Ingreppet omfattade ca 200 löpmeter schakt på kyrkans södra, norra och östra sidor. Schakten var endast ca 0,4 m djupa. Vid ingreppet påträffades äldre murar till sakristian på kyrkans nordsida samt fundamentsstenar till den tidigare klockstapeln på kyrkogården. Dessutom genombröts kyrkogårdsmuren i nordöst, varpå dennas uppbyggnad kunde studeras. Uppdragsgivare var Skänninge kyrkliga samfällighet. Ansvarig för fält- och rapportarbetet var antikvarie Christer Carlsson.

Områdesbeskrivning

Skeppsås är en medeltida socken och omnämns som *Skipsaas* 1428. Den är belägen ca 1 mil nordöst om Skänninge. Naturgeografiskt tillhör socknen Vadstenasläppen. Socken tillhör ytmässigt en av Östgötaslättens mindre socknar och har varit en typisk jordbrukssocken med jordbruk som den dominerande huvudnäringen (Kyrkoinventeringen).

Skeppsås kyrka är belägen på en höjd med vid utblick över landskapet. Den består av ett rektangulärt långhus med ett smalare rakslutet kor i öster, sakristia i norr, en rymlig korsarm i söder samt en takryttare

Figur 3. Schaktplan. Blå markeringar indikerar murlämningar. Skala 1:500.

över långhusets västra del. Kyrkan är uppförd av kalksten och gråsten och fasaderna är vitputsade. Koret är försett med korta och kraftiga strävpelare i öster, söder och norr. Långhuset har en utskjutande gråmålad grund. Ingångar finns i väster och på korsarmens södra sida. Koret har även en igenmurad rundbågig korportal som kan vara romansk (Kyrkoinventeringen).

Kyrkans medeltida byggnadshistoria och dess ursprungliga planform är inte helt klarlagd. Vid en byggnadsarkeologisk undersökning, som utfördes i samband med att korgolvet lades om 1969, framkom grunderna till en halvrund absid. Det antyder att den ursprungliga kyrkan hade en traditionell form med rektangulärt långhus med ett smalare absidkor. Kyrkans äldsta delar härstammar sannolikt från 1100-talet. Ett torn, varav de nedre delarna är bevarade, tillhörde antingen den ursprungliga anläggningen eller tillbyggdes kort därefter.

Senare under medeltiden förlängdes koret och fick sin nuvarande form och kyrkan valvslogs. Det är inte känt när tornet revs, men sannolikt skedde det under 1600-talet eller 1700-talets början. Tornets bottenvåning har senare inkorporerats i kyrkorummet genom att muren huggits upp till långhuset. När västportalen togs upp avskildes tornets bottenvåning från långhuset genom en mellanvägg och utrymmet fick funktion som vapenhus (Kyrkoinventeringen).

Vid 1700-talets mitt blev kyrkan för liten för den växande befolkningen och den byggdes ut med en korsarm eller nykyrka på södra sidan. Långhusets medeltida valv revs varpå långhus och korsarm försågs med ett gemensamt trävalv. En äldre, sannolikt medeltida, sakristia ersattes av en ny sakristia på samma plats. Detta ska enligt en inskription på väggen ha utförts år 1748 (Kyrkoinventeringen).

Den före detta prästgårdstomten gränsar till kyrkogården i öster. Kyrkogården omgärdas av en halvmur, d v s en yttermantel av sten med motfyllning på kyrkogårdssidan, samt en trädkrans. Muren är lagd i slutet av 1800-talet, men kan ha ett äldre ursprung. Ingångar finns i söder och väster med smidda järngrindar från 1800-talet (Kyrkoinventeringen).

Syfte och metod

Den arkeologiska förundersökningen, vilken genomfördes i form av en antikvarisk kontroll, hade som övergripande mål att tillse att fast fornlämning i form av exempelvis kulturlager, gravar och murverk berördes i så liten omfattning som möjligt av de planerade ingreppen. Äldre lämningar som t ex gravhällar, murverk och gravar som framkom vid arbetena skulle vidare dokumenteras.

Figur 4. Schakten för dräneringsrören var förhållandevis grunda. Foto mot N Christer Carlsson, ÖLM.

Den antikvariska kontrollen genomfördes i samband med schaktningen. Ingreppet omfattade en total sträcka av ca 200 löpmeter, men med ett schaktdjup av endast ca 0,4 m.

Omrört skelettmaterial som påträffades återbegravdes på plats. Inga bevarade gravar påträffades vid undersökningen. Den främsta anledningen till detta var sannolikt det grunda schaktdjupet. Inga föremål som bedömdes vara av arkeologiskt intresse påträffades heller vid undersökningen.

Arbetet dokumenterades genom inmätning, handritning och fotografering samt genom att ett antal planer och profiler upprättades. Ett antal murbruksprover insamlades dessutom från tillgängligt murverk. Proverna har genomgått en okulär besiktning och jämförelser har gjorts med läns museets referenssamling för murbruk.

Resultat och tolkning

Förundersökningen vid Skeppsås medeltida kyrka genomfördes i samband med att ca 200 löpmeter schakt grävdes på kyrkans syd-, nord- och östsidan för ett nytt dräneringssystem. Tack vare det förhållandevis grunda schaktdjupet kom inga bevarade gravar att beröras av ingreppen. Endast ett fåtal omrörda benbitar påträffades i påförda massor på kyrkogården och återbegravdes på de platser där de hade påträffats. Det faktum att kyrkogården hade blivit uppfylld vid åtminstone två olika tillfällen i modern tid visade sig tydligt i många av schakten genom att två tydliga jord- och sandlager syntes i schaktväggarna.

På kyrkans nordsida, i förlängningen av den på 1700-talet uppförda sakristian, framkom vid schaktningens arbetena på ett djup av endast ca 0,1 m under den nuvarande markytan ett flertal större kalk- och gråstenar. Somliga av dessa stenar hade blivit flyt-

tade ur sitt ursprungliga läge och den bedömningen gjordes därför att dessa kunde lyftas bort med hjälp av grävmaskinen. Under stenarna påträffades däremot stenar som bedömdes ligga i ursprungligt läge och ha utgjort den västra respektive den östra väggen på en medeltida sakristia, en föregångare till den nuvarande sakristian (figur 5 och 6).

Redan vid ankomsten till kyrkan märktes att fundamentet till den nuvarande sakristian var väldigt märkligt murat, eftersom stora stenar stack ut utanför 1700-talets stenvägg och därför knappast tycktes fylla någon bärande funktion. Dessa stenar låg helt i linje med de stenar som påträffades i schaktet utanför sakristians nordmur, något som ytterligare förstärker teorin om att ett äldre fundament delvis har återanvänts vid uppförandet av den nuvarande sakristian på 1700-talet. Det faktum att stenar sticker ut mot norr utanför den nuvarande väggen indikerar att den medeltida sakristian har varit större, och inte mindre, så som det står i kyrkoinventeringen.

I det sydöstra hörnet av kyrkogården påträffades även fundamentet till den äldre klockstapel i Skeppsås. Denna klockstapel revs då klockorna flyttades över till ett klockhus i det nordöstra hörnet av kyrkogården år 1912. Klockstapeln finns avbildad på en teckning från 1800-talet och dess fundament var ca 5 x 5 m. Fundamentet bestod av kalkhällar och gråstenar lagda i ett gulaktigt, smuligt kalkbruk. Vid den norra kanten på fundamentet visade en koncentration av kol och sot att hela eller delar av klockstapeln kan ha förstörts i en brand vid något tillfälle (figur 7).

Slutligen genombröts kyrkogårdsmuren i norr för att kunna leda ut överskottsvatten från kyrkogården till en stenkista utanför kyrkogårdsmuren. Vid detta genombrott kunde murens kärna och uppbyggnad studeras. Det syntes då tydligt att kärnan på muren bestod av kalk- och gråstenar, vilka hade lagts i ett

Figur 5. Fundamentet till den medeltida sakristians östmur visar att denna varit längre än den nuvarande sakristian. Foto mot S Christer Carlsson, ÖLM.

Figur 6. Fundamentet till den medeltida sakristians västmur visar att denna varit längre än den nuvarande sakristian. Foto mot S Christer Carlsson, ÖLM.

gulaktigt, smuligt kalkbruk, medan ytterligare stenar hade lagts upp mot murens in och utsida i en kallmur (figur 8). Kärnan kan därför vara äldre än kyrkogårdsmuren i övrigt och ett murbruksprov från muren har visat att denna kan vara medeltida.

Referenser

Östergötlands läns museums inventering av kyrkobyggnader. Skeppsås kyrka. Arbetsmaterial Östergötlands läns museum. Linköping.

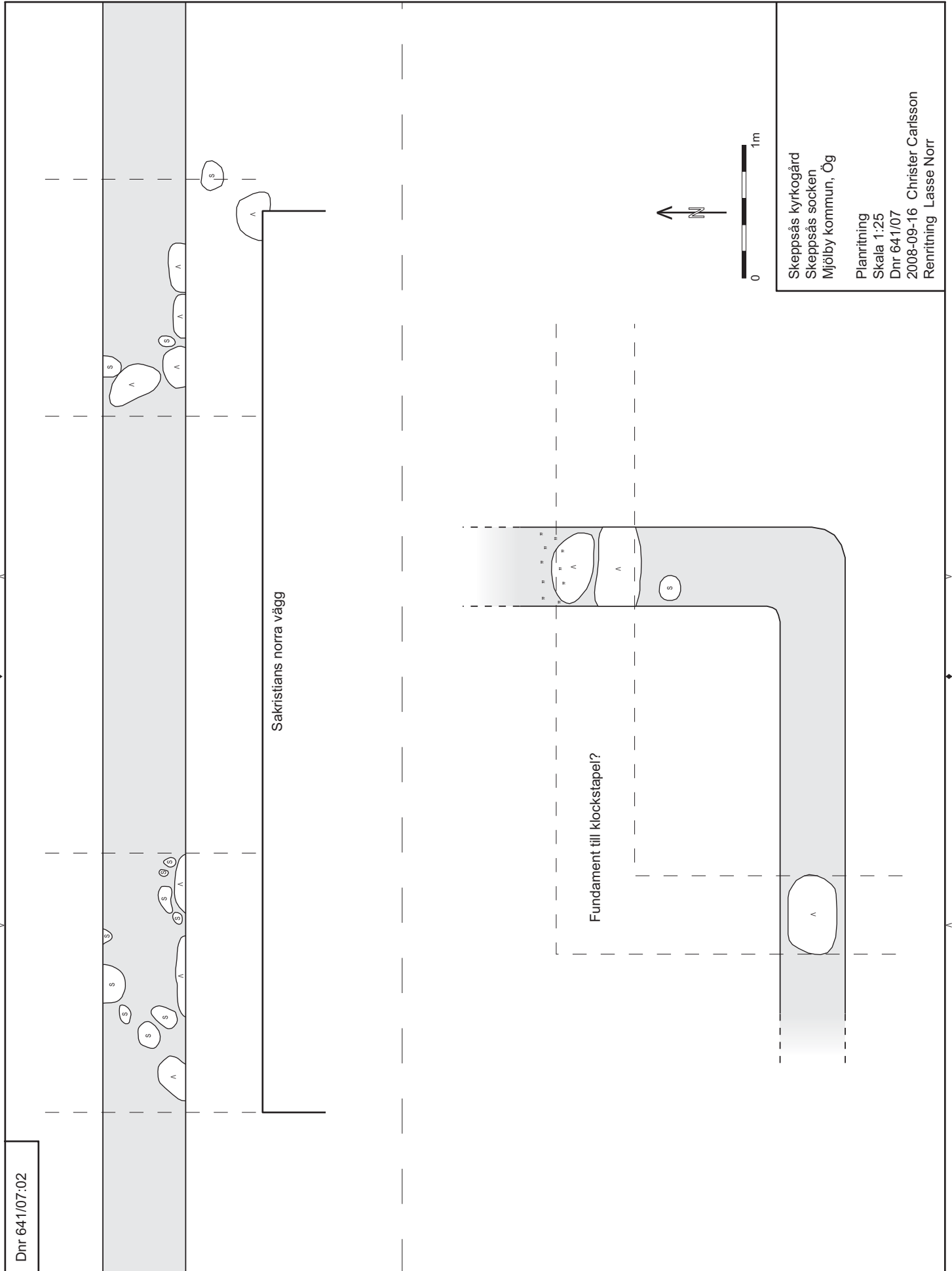
Figur 7. Fundamentet till den äldre klockstapeln ute på kyrkogården. En sot- och kolkoncentration vid fundamentets norra kant visar att klockstapeln vid något tillfälle kan ha skadats av en brand. Foto mot V Christer Carlsson, ÖLM.

Figur 8. Genombrottet i kyrkogårdsmurens nordöstra del. Kring en äldre kärna med stenar i kalkbruk hade ytterligare stenar placerats och avsevärt ökat murens bredd. Foto mot V Christer Carlsson, ÖLM.

Tekniska uppgifter

Fastighet	Skeppsås kyrka
Socken	Skeppsås
Kommun	Mjölby
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnr	-
Ekonomiskt kartans blad	085 63 (8F 6d SKEPPSÅS)
Koordinater	X6481321, Y1466511
Koordinatsystem	RT90 2,5 gon V
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning/antikvarisk kontroll
Länsstyrelsens handläggare	Jan Eriksson
Länsstyrelsens dnr	433-24520-07
Länsmuseets dnr	641/07
Länsmuseets kontonummer	530747
Uppdragsgivare	Skänninge kyrkliga samfällighet
Kostnadsansvarig	Skänninge kyrkliga samfällighet
Projektledare	Christer Carlsson
Personal	-
Fältarbets tid	15-18 september 2008
Undersökt yta	Ca 200 löpmetrar
Fynd	-
Foto filmnr	Digitala bilder
Analys	Murbruksprov ÖLMC4413:1
Grafik	Lasse Norr
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2008:112 © Östergötlands länsmuseum

Dnr 641/07:02

Sakristians norra vägg

Fundament till klockstapel?

Skeppsås kyrkogård
Skeppsås socken
Mjölby kommun, Ög
Planritning
Skala 1:25
Dnr 641/07
2008-09-16 Christer Carlsson
Renritning Lasse Norr

Bilaga 2. Murbruksgenomgång

Skeppsås kyrka

I samband med förundersökningen togs murbruksprov tillvara från den norra kyrkogårdsmuren. Prover förvaras dels i museets samlingar under accessionsnummer ÖLMC4413 i avvaktan på slutgiltig fyndfördelning, dels förvaras ett prov i länmuseets referenssamling för murbruk.

Proverna har jämförts med referenssamlingens bruk genom okulär bedömning av färska brottytor. Ingen mikroskopering eller tunnslipsanalys har utförts. Proverna har jämförts med referenssamlingen avseende relationen kalk/ballast, kalkens färgton, ballastens innehåll och kornstorlek samt omfattning och storlek på ingående kalkklumpar, luftbubblor och organiskt material. Dessutom har en bedömning gjorts rörande brukets konsistens (d v s om det är hårt, smuligt eller mjöligt) och homogenitet (d v s om fördelningen av de ingående beståndsdelarna är jämn eller ojämn).

Det finns lokalt jämförelsematerial i museets referenssamling med murbruk från både medeltida och nyare murverk i kyrkor i närområdet, såsom Älvestads, Klockrikes, Flistads, Fornåsas, Rappestads, Hagebyhögas och Slakas kyrkor (Referenssamlingen, Feldt 2005a). Dessutom finns omfattande och väldaterade referenssamlingar från Linköpings biskopsgård (Feldt 2005b) och Linköpings slott (Modén & Feldt 2004).

Det tillvaratagna murbruket utgörs av ett gulgrått, fast kalkbruk med en jämn, finkornig ballast. Ballastkornen varierar i storlek från 1-3 mm. I bruket finns dessutom större (8-35 mm stora) stenar som sannolikt inte kan räknas till murbrukets ballast utan vars funktion snarare får sökas i brukets placering i kyrkogårdsmurens kärna. Den höga halten kalkpasta pekar på en medeltida datering.

Närmaste paralleller finns i bruk typ 3B från Linköpings slott som kommer till användning under 1200-talets första hälft då bl a en ny källare byggs i den sydvästra delen av slottet (Modén & Feldt 2004). Det finns även stora likheter med medeltida murbruk från Klockrike kyrka och valvslagningsbruk från Älvestads kyrka. Valven i Älvestad slogs under 1400-talet (muntligen Lundberg). En närmare datering av murbruket i kyrkogårdsmuren än till medeltid låter sig inte göras utan tillgång till daterade referensprover från kyrkan.

Feldt A-C. 2005a. *Från natursten till rosa puts*. Byggnadsarkeologisk undersökning. Slaka kyrka. Rapport 2005:41. Östergötlands länsmuseum.

Feldt A-C. 2005b. *Biskopsgårdens medeltida källare. Ombyggnad av en uteplats*. Arkeologisk förundersökning. Rapport 2005:77. Östergötlands länsmuseum.

Lundberg A. muntlig uppgift rörande valvslagning i Älvestads kyrka 2008-09-24.

Modén E & Feldt A-C. 2004. *Linköpings slotts nya byggnadshistoria*. Byggnadsarkeologisk undersökning. Rapport 2004:35. Östergötlands länsmuseum.

Referenssamlingen för murbruk. Östergötlands länsmuseum.

Ann-Charlott Feldt
1:e antikvarie

Östergötlands länsmuseum utförde under september månad 2008 en arkeologisk förundersökning i form av en antikvarisk kontroll vid Skeppsås kyrka, Skeppsås socken i Mjölby kommun i Östergötland. Förundersökningen utfördes med anledning av byggandet av ett nytt dräneringssystem vid kyrkan. Vid ingreppet grävdes schakt för dräneringsrör längs en total sträcka av ca 200 löpmeter på kyrkans södra, norra och östra sida. Vid undersökningen påträffades rester av fundamentet till den medeltida sakristian norr om kyrkan samt lämningar efter den äldre klockstapelns fundament ute på kyrkogården. Dessutom genombröts kyrkogårdsmuren i nordöst, varpå dennas uppbyggnad kunde studeras. Uppdragsgivare var Skänninge kyrkliga samfällighet.